

POSTATI KRŠĆANINOM KAO PROCES
UVODNO IZLAGANJE ODRŽANO NA SVEUČILIŠTU U ZADRU,
NA POČETKU ZNANSTVENOGA SKUPA
PAG U PRASKOZORJE HRVATSKOGA KRŠĆANSTVA
(ZADAR – PAG, 26. – 28. 9. 2008.)

VITOMIR BELAJ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK [398.3:299.18(=16)]:28

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prihvaćeno: 2. 7. 2009.

Pokrštavanje se tumači kao višestoljetni proces, a ne kao jednokratni obredni čin. Da bi se razumio taj proces, treba poznavati sustav poganskoga vjerovanja koje je kršćanstvo namjeravalo potisnuti. Polazeći od najnovijih otkrića (od 1996. dalje, Pleterski i Belaj), prikazuje se dolazak poganskih Slavena, unošenje vlastitih bogova i mitskih kazivanja u novozaposjednuti prostor i njegovo posvećivanje. Prostor se posvećivao smještanjem glavnih božanstava na tri točke u točno određenim suodnosima, oponašajući time mitsku dramu o ustrojstvu svijeta (mit se upisao u krajolik). Nakon pokrštanja grade se na poganskim svetim točkama crkve koje se i dalje usmjeravaju na poganske objekte, održavajući kontinuitet svete poganske prostorne strukture.

***Ključne riječi:** pokrštanje, kristijanizacija, Slaveni, usvajanje prostora*

POSTATI KRŠĆANINOM...

Ovdje ne će biti riječi o tome kako *biti* kršćanin, o kvaliteti kršćanskoga života. O tome neka govore pozvaniji. U središtu pažnje bit će samo "trenutak" u kojem je jedna skupina ljudi, zajednica koja će oblikovati hrvatski narod, prihvatila kršćansku misao. Dakle, ne "*biti* kršćanin", nego

"postati kršćaninom". No odmah na početku moram podsjetiti na nešto što je i inače dobro poznato. Čovjek pojedinac, a pogotovo ne cijeli "narod", ne postaje kršćaninom u jednom trenutku, nego je to dugotrajan proces učenja i prilagođavanja cijeloga načina života novome svjetonazoru. Pokršćavanje, tj. čin što ga izvodi svećenik "škropljenjem" blagoslovljenom vodicom (polijevanjem, uranjanjem), činjenjem znaka križa i izgovaranjem ustaljene formule u ime Boga Oca, Sina i Duha Svetoga, jest jednokratni čin. Prije toga pojedinac nije, a nakon jest kršćanin. Ali to ni izdaleka ne znači da je taj čin doista morao preobraziti čovjeka. Preobrazba, kršćanskom terminologijom izražena kao *obraćenje*, jest – osim u rijetkim slučajevima (Pavao iz Tarsa) – proces koji traje dulje vrijeme. Štoviše, to je proces koji traje cijeli život.

Neven Budak je, raspravljajući o onome što obično zovemo "pokršćavanje Hrvata", naglasio jasnu razliku između jednokratnoga obrednog čina, *pokršćavanja*, i procesa usvajanja, *kristijanizacije*, "pokršćavanja". Nakon što je bio kršten, pogani nisu nužno i obraćeni. Danas to u većini kršćanskih zajednica koje krste malu djecu nije ni moguće. Obraćanje znači, kako je to rekao Pavao, "odjenuti novoga čovjeka" (*deponere vos secundum ... veterem hominem ... et induite novum hominem...*, izvorno: *καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον*, Ef 4,22).

Predmetom ovoga izlaganja ne će, dakle, biti znanstveni problem: kako su naši jezični predci *postali* kršćanima, nego kako su to oni *postajali*. Osim toga, suziti ću pogled samo na jedan uski isječak toga procesa.

Treba se podsjetiti na još jedno pitanje: *zašto* su ljudi postajali kršćanima? Poticaji su bili različiti. U apostolsko je doba jedini poticaj bio vjera. To je bilo razdoblje kada su kršćani bili *Židovima sablazani, poganima ludost...* (1 Kor 1, 23). A na to su slijedila proganjanja sve do Milanskoga edikta godine 313. U ondašnjim uvjetima je, doista, ustrajanje na kršćanstvu moralo nekršćanima izgledati kao ludost. Nakon Milanskoga edikta se pak položaj kršćanâ bitno promijenio. Carska obitelj priklonila se kršćanstvu i mnogi su ju u tome slijedili iz puke *službouljudnosti*, očekujući društveni i materijalni probitak. Nakon što je kršćanstvo potkraj IV. stoljeća postalo državnom religijom, proganjeni postaju progoniteljima. Formalno pokršćavanje (a ne obraćenje) omogućuje ulazak u državne službe, jedino seljaci, lat. *pagani*, ostaju nekršćani (>"pogani"). Ali to je imalo dobar razlog. Naime, dok je zadatak kršćanske religije spasiti grješnika da bi mogao sudjelovati u životu *budućega vijeka*,

funkcija poganske religije bila je mnogo *prizemnija*: obredima osigurati opstojnost na ovome svijetu. A oba su zadatka egzistencijalna. U očima seljaka, poganstvo i kršćanstvo bijahu komplementarni, a ne konkurentni sustavi.

Slaveni dolaze na jug od VI. do VIII. st. kao barbari i pogani i odmah dolaze u doticaj s kršćanima (zatječu pokrštene starosjedioce) pa uskoro započinje proces *kristijanizacije* (postupnoga prihvaćanja kršćanskoga nauka). No sve dok slavenski vođe nisu prihvatili kršćanstvo, motivacija je morala biti slaba.

Papa Grgur I. "Veliki" objašnjavao je u jednom pismu god. 601. biskupu Augustinu od Canterburyja na koji način treba "pokrštavati" pogane u Britaniji:

... uidelicet, quia fana idolorum destrui in eadem gente minime debeant; sed ipsa, quae in eis sunt, idola destruantur; aqua benedicta fiat, in eisdem fanis aspergatur, altaria construantur, reliquiae ponantur. Quia, si fana eadem bene constructa sunt, necesse est, ut a cultu daemonum in obsequio ueri Dei debeant commutari; ut dum gens ipsa eadem fana sua non uidet destrui, de corde errorem deponat, et Deum uerum cognoscens ac adorans, ad loca, quae consueuit, familiarius concurrat. Et quia boues solent in sacrificio daemonum multos occidere, debet eis etiam hac de re aliqua sollemnitas immutari; ut die dedicationis, uel natalicii sanctorum martyrum, quorum illic reliquiae ponuntur, tabernacula sibi circa easdem ecclesias, quae ex fanis commutatae sunt, de ramis arborum faciant, et religiosi conuiuuiis sollemnitatem celebrent; nec diabolo iam animalia immolent, et ad laudem Dei in esu suo animalia occidant, et donatori omnium de satietate sua gratias referant...¹

¹ "... hramove idola [poganskih bogova] kod toga naroda ne treba uništiti, nego treba uništiti idole u njima, blagosloviti vodu i njome poškopiti rečene hramove, podići oltare i postaviti relikvije. Jer, ako su hramovi dobro izgrađeni, oni će po naravi stvari promijeniti štovanje demonâ u službu istinitoga Boga; da bi narod, vidjevši da njihovi hramovi nisu razrušeni, uklonio zablude iz svojih srdaca te, prepoznajući i štujući istinitoga Boga, njemu se s vremenom, prema navici, utjecao. I jer su se navikli za žrtve demonima klati mnoga goveda, potrebno je to promijeniti u bilo kakvu svečanost, kao što je dan posvećenja ili rođendan svetih mučenika čije su relikvije ovdje smještene, neka si naprave kolibu od granja drveća kraj tih crkava koje su preuređene iz hramova i neka zdušno proslave gozbenu svečanost te odsada ne žrtvuju životinje đavlu, nego neka na slavu Božju u svojoj gladi životinje kolju i Darovatelju svega za sitost svoju hvalu daju..." (Beda Venerabilis: *Historiam ecclesiasticam gentis Anglorum*, I, 30)

Taj su napatuk najvjerojatnije slijedili i drugdje na misijskim zadatcima. No dok je pokršćavanje kneza i njegove svite bilo pitanje trenutka (i njihova oportunitizma), širenje kršćanskoga nauka u puku trajalo je stoljećima.

Taj je proces lijepo vidljiv iz istočnoslavenskih pisanih izvora. U Kyivskom ljetopisu opisano je uz godinu 980. kako je knez Vladimir (vladao je od 980. do 1015.), hotjevši uskladiti svoju barbarsku, još pretfeudalnu plemensku državu sa zapadnim svijetom, pokušao preustrojiti pogansko bogoštovlje po uzoru na kršćansku Crkvu:

И нача княжити Володимиръ въ Кieve единъ и постави кумиры на холму внѣ двора теремнаго: Перуна древяна а главу его сребрену а усъ златы и Хорса, Дажбога и Стрибога и Симаргла и Мокошь.²

No uskoro je uvidio da je računica bila pogriješna i da ga Zapad i dalje ne uvažava pa se 988. pokrstio i odmah u Kyivu

... повелѣ кумриы исповрещи, овы исѣ ши, другыя огневи предати...³

"Pokrstili" su istodobno i narod, ali još u XIV. st. tuže se svećenici da su Rusi još uvijek *dvojevjerci*.

O "pokršćavanju" Hrvata kao obrednom činu ništa ne znamo, pa niti datum. Slaveni su došli u doticaj s kršćanstvom praktički od trenutka doseljavanja (nije isključeno da su i ranije imali dodira s arijanizmom), ali prema izvorima može se posredno zaključiti da vođe prihvaćaju kršćanstvo tijekom VIII. st., a sustavna kristijanizacija traje od IX. st. dalje. Slaveni su u Istri sigurno pogani godine 804., a u *Paganiji* i potkraj X. st. Stanje *dvovjersva*, kakvo je bilo u Rusiji, trajalo je i kod Hrvata još stoljećima, a ulomci obreda i mitova sačuvani su do danas u hrvatskom folkloru. Tvrdnja o trinaest stoljeća *kršćanstva* u Hrvata romantična je i pobožna slika koja ne odgovara stvarnosti.

² ("I poče knežiti Vladimir sam u Kyivu i postavi kumire na hum izvan dvora s trijemom: Peruna drvena a glava mu srebrna a brk zlatan, i Hrsa, Dažboga, i Striboga, i Simargla i Mokoš.")

³ ("... naredi kumire isprevrtati, ove isjeći, druge ognju predati...")

Postaje jasno da je za razumijevanje kristijanizacije kao *višestoljetnoga procesa* u kojem nužno mora doći do interakcije poganskoga s kršćanskim bitno uočiti važnost poznavanja slavenskoga poganskog supstratnog sustava.

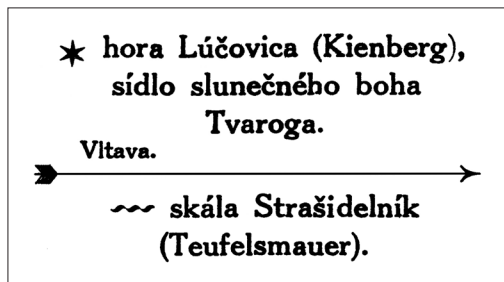
Ovom ću se prigodom poslužiti najnovijim otkrićima s područja praslavenskoga poganskog svjetonazora⁴. Nakon podacima škrtih ranih stoljeća, nakon bujno maštovita baroknoga i romantičarskoga "rekonstruiranja" stare slavenske religije i bajoslovlja u kojem su izrasli kojekakvi nebrojeni "izvorni slavenski bogovi", nakon poražavajuće trijezna Jagićeva interventa s pozitivističkoga motrišta iza kojega je ostalo tek nekoliko sigurnih imena te nakon uzaludnih pokušaja smještanja te mitologije na evolucionističku Prokrustovu postelju (pomoću zavodljive, a naopake opreke *jednostavnije÷razvijenije*), tek je pred četrdesetak godina uspio ruskim filozofima (indoeuropeistima) Vjačeslavu Vsevolodoviču Ivanovu i Vladimiru Nikolajeviču Toporovu provjerljiv prodor u dubine praslavenske duhovne kulture. Učinili su to pošto im je uspjelo otkriti elemente strukture svetoga kazivanja, što je omogućilo pouzdano uključivanje izuzetno bogate slavenske folklorne građe, prikupljene u posljednja dva stoljeća, u meritornu raspravu o bogovima.

Još je, doduše, pred osamdesetak godina strukturu u tragovima drevnih mitova otkrio Jan Peisker (u člancima od 1926. do 1931.). Uočio je da u Češkoj ima gora i stijena s vjerojatno sakralnim praslavenskim nazivima, smještenih po jedna lijevo i desno od neke rijeke. S lijeve je strane (gledajući nizvodno) gorski vrh čije ime asocira na Svaroga, Sunce, Svantevida, nebo, bijelo, bijeloga konja/kobilu, a s desne⁵ nešto niža stijena koja svojim imenom podsjeća na Vraga, strah, tamu, pakao, crno, vranca. Treći element te strukture

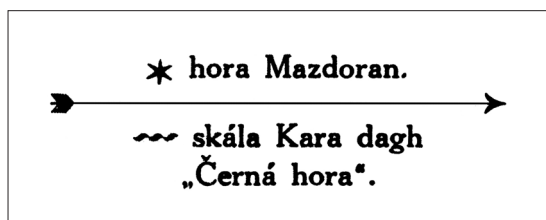
⁴ Više o tome u mojoj knjizi *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskog svjetonazora* (Zagreb 2007.), s obilnom navedbom izvora i opširnom argumentacijom. Posebice upućujem na poglavlje *Mit u prostoru* (416–454). Vidi i moj rad na engleskome iz 2008.

⁵ Peisker je na rijeke gledao naopako, školnički (opis prati rijeku od izvora nizvodno prema ušću), dok narod gleda na rijeku uzvodno. Gleda onamo odakle mu prijete poplava ili suša. Sve rijeke ili rječice u slavenskom svijetu, a koje se zovu *Desne*, lijevi su pritoci većih rijeka: *Desna* je lijevi pritok Vrbasa, još blizu izvora; *Desná* je lijevi pritok rječice Loučiná kraj Litomyšľa; jedna *Десна* je lijevi pritok Buga kod Vinice, a druga je veliki pritok Dnipro kod Kyiva.

je voda, no njoj nije posvetio posebnu pažnju. Evo jedan primjer iz južne Češke, s nekoć jezično miješana područja (Peisker 1926/27:169):

Nakon što ga je Josef Marquardt upozorio na takav raspored oronima negdje u istočnome Iranu:

Peisker je ovu pravilnost u toponimiji interpretirao kao trag svetištima stare iranske zoroastrijske dualističke religije u kojoj bi na lijevoj strani rijeke štovali dobrog, bijelog boga, boga svjetla, *Ahura Mazdu*, a na desnoj zloga, crnoga boga, boga tame, *Devu*⁶. Tijekom pokršćavanja Zloga bi boga Slaveni izjednačili sa Sotonom, a na mjesta bivših svetišta postavili crkve posvećene kršćanskim svecima. Na lijevu, svijetlu stranu postavili bi, na primjer, crkvu sv. Vida (po asocijaciji *očinji vid – svjetlost*), a na desnu sv. Jurja ili sv. Mihovila koji su ubili zmiju ili zmaja, simbol Zloga.

⁶ O iranskom dualizmu u praslavenskoj religiji pisali su već i ranije Pavel Jozef Šafařík (*Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Pešta 1826.), pa J. I. Hanuš 1842., J. Jireček 1863., J. J. Golubinskij 1880.

U nas je tu zamisao prihvatio Ivo Pilar (1931). No kako se uobzro pokazalo da tu ne može biti govora o nekakvom dualizmu manihejskoga tipa (u slavenskom mu folkloru nema traga), cijelu je zamisao, zajedno s uočenom prostornom strukturom, kritička znanost odbacila.

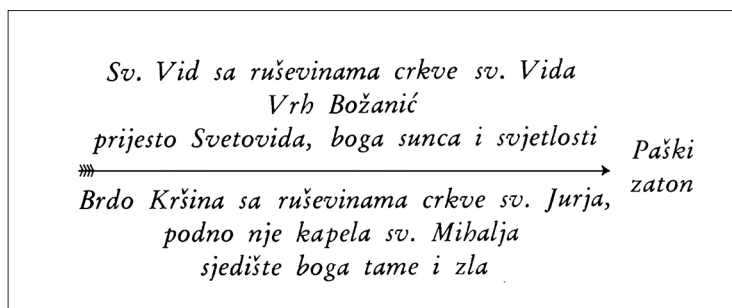
Ivanov i Toporov su, utvrđujući u šezdesetim godinama strukturu odnosa *Perun÷Volos/Veles*, utvrdili da je Perunu u mitu mjesto *gore*, na gori (ma što *gora* Praslavenima značila), a Velesu *dolje*, uz vodu, te podsjetili da je tako bilo i ostvareno u Vladimirovu Kyivu, gdje je Perunov kip stajao *gore*, na *холму внѣ двора теремнаго*, "na brežuljku izvan dvora s trijemom", a *Volosov dolje*, u Podolu uz rječicu Počajnu, pritoku Dnipra. Kada je rušio kipove, knez, kako svjedoči *Životopis sv. Vladimira* iz XI. st., *Волоса идола, его же именовашу яко (скотия) бога, повелѣ в Почаину рѣку въврѣци* ("Volosa idola, što ga zvahu bogom stoke, zapovijedi u Počajnu rijeku baciti").

Radoslav Katičić uočio je više takvih "pozornica"⁷ na hrvatskome prostoru. Riječ je o uzvisinama (vrhovima) sa znakovitim imenima poput *Perun*, *Perunsko*, *Vidova gora*, *Gora* i lokalitetima u podnožju, uz vodu, kao što su *Dol*, *Veles*, *Volosko*. Između njih često leži *Dubrava* (hrastova šuma), *Dubac*, što označuje mjesto sukoba (Katičić 1997).

To više nisu Peiskerova statička dualistička svetišta bogova tame i svjetla, nego poprište žestoke bitke o kojoj se pripovijeda u mitu. Boj je to između Reda i Nerada o kojem ovisi opstojnost čovječanstva, ali čovječanstvo ne ovisi toliko o pobjedi *reda*, koliko o vječno se ponavljajućoj dinamičkoj napetosti između *gore* i *dolje*. Nema tu etičke opreke *dobro÷zlo*. Bez te napetosti nema stalne izmjene godišnjih doba. O Peiskerovim dualističkim bogovima predaja mukom šuti, a o sukobu između Gromovnika i Zmije postoji obilno, teško pregledno folklorno gradivo. Prirodni krajobraz nam se ovdje očituje kao edukativna *videorama* na kojoj su svećenici upućivali vjernike u najbitnije vjerske istine. No to je moglo biti i pravo *svetište*, mjesto kamo je narod odlazio (u procesijama?) i gdje su se izvodili obredi i obnavljala svetost Kozmosa. Na mjestima gdje su se okupljali vjernici, mogu se očekivati i tragovi nekakve građevne strukture ili bar obilježja koja bi se, uz dobru sreću, moglo otkriti arheološkim istraživanjima.

⁷ Peisker u češkom tekstu: *jeviště*.

Ovom je prigodom zgodno, prije odlaska na Pag, podsjetiti da je već Pilar mislio kako je kod Paga našao "svetište" posve u Peiskerovu dualističkom smislu (1931):

te da je i Katičić uočio sličnu situaciju na Pagu, ali ju je protumačio po uzoru na Ivanova i Toporova kao trag božanskoga boja u toponimiji i u prostornom odnosu: *vrh Sv. Vid – šuma Dubrava – more*.

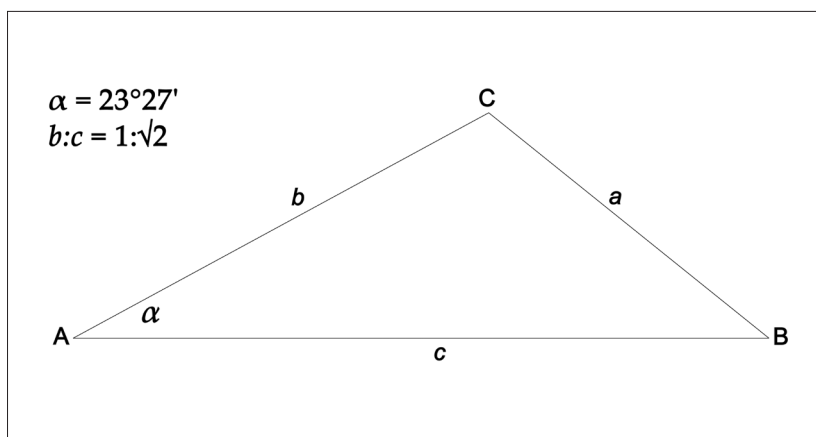
Novu kvalitetu unio je u raspravu o strukturama u prostoru ljubljanski arheolog Andrej Pleterski (1996). Uočio je da tročlane strukture ponekad u pokrajini čine geometrijski lik stalnih značajki. To je trokut što ga čine tri točke koje se mogu poistovjetiti s trima vrhovnim božanstvima (*Perun, Veles, Mokoš*). Prepoznamo ih prema toponimima, značajkama, predaji. Stranice trokuta između tih točaka predstavljaju pak odnose između božanstava koji su nam poznati iz rekonstruiranih mitskih fragmenata.

Ti su mitski fragmenti pokazali da praslavenski "panteon" tvore tri vrhovna božanstva (u dubokoj starini, čini mi se, dva brata i sestra, spojeni u ljubavni trokut) – Perun, Veles i Mokoš. Sjećanje na vrhovnoga boga – stvoritelja, praindoeuropskoga Oca Nebeskoga Svjetla (*Diūs Pater*) – sačuvano, primjerice, u baltičkom folkloru (*Dievs*), kod Slavena je izbljedjelo do neprepoznatljivosti pa je njegovu ulogu *gore* na Nebu preuzeo gospodar groma *Perun*. Veles je njegov zmijoliki suparnik, *dolje* u vodi, preko vode, on je gospodar Podzemlja, zemlje umrlih. Dok je Perun žestok i nagao u reagiranju, Veles pomalo podmuklo izaziva Peruna, prisvajajući njegovo mjesto, njegovu ženu, sina, a sukobljuju se i oko vode, blaga (stoke, zlata). Mokoš (bit će da to nije njezino izvorno ime, nego epitet njezina aspekta

povezana s vlagom, *dolje*) je pak u svojem nebeskom aspektu (*gore*, suho, vruće) u baltoslavenskoj predaji identificirana sa Suncem, a njezina sudbina odražava prividno sunčevo kretanje i u danu i kroz godinu. Perun je bog stvaralačkoga reda, a Veles u taj sveti red unosi nered. Gromovnik uspijeva svojim oružjem ubiti Zmaja, no taj će se oporaviti i iduće godine ponovno zapodjenuti svađu.

Trokut što ga je uočio Pleterski ima neke lako prepoznatljive i teško nasumice ponovljive značajke. Crta između Peruna i Velesa u pravilu je dulja od stranica između muških bogova i Mokoš, a odnos među duljim stranicama može se izraziti brojkama kao $1:\sqrt{2}$ ($\sqrt{2} = 1,4142135\dots$). Odnos između tih točaka, pa time i oblik trokuta, predstavlja odnose što vladaju između spomenutih božanstava, svedene na plošnu ravninu kvadrata.

Druga je bitna značajka oštar kut koji ima $\pm 23^\circ$ (od 22° do 25°). Taj kut odgovara razlici visina sunčeve prividne putanje za ekvinocija i oba solsticija, koja u našim krajevima iznosi oko $23^\circ 27'$. Nebeska i zemaljska muška božanstva (Perun i Veles) time su simbolički povezana s ljetnim odnosno zimskim suncostajem, a žensko (Mokoš), koje ih povezuje, s ravnodnevnicom. Perunova i Mokošina točka su, u pravilu, s jedne strane vode (rijeke, mora) kao granice što dijeli svijet živih od svijeta mrtvih, a Velesova s druge. Pleterski je odmah 1986. pretpostavio da je "svaka upravna jedinica nekoć ... imala takvu trojicu", pri čemu je imao na umu pretfeudalne slavenske *župe* kao teritorijalne jedinice. Evo te *trojice* utkane u svoje međuodnose:

Do sada sam, uz pomoć suradnika, na hrvatskome području utvrdio osam takvih *župnih*, političkih trokuta kojima su tragovi pronađeni u karakterističnim toponimima i u suodnosu pojedinih točaka. Otkriveno je dosad i nekoliko manjih trokuta (šest sigurnih, a još tri moguća) koji se odnose na vegetacijski mit. Veliki su trokuti otkriveni uz Riječki zaljev, na Pagu, na Pelješcu, kod Vareša u srednjoj Bosni, kod Ivanca, Dugoga Sela, na zapadnom Papuku i kod Zagreba.

Dok su matematički odnosi (veličina jednoga kuta i odnos $1:\sqrt{2}$) prilično precizno odmjereni, kod nekih od uočenih velikih trokuta primjetna je razlika u smještaju pojedinih točaka:

- kut od oko 23° (α) gotovo je uvijek kod Perunove točke (izuzetak je trokut na zapadnom Papuku, gdje je kod Mokošine točke),
- stranice koje se odnose kao $1:\sqrt{2}$ pretežno su krakovi kuta α ; izuzetci su kod Ivanca (krakovi kuta β) i, opet, na zapadnom Papuku (krakovi kuta γ koji ima $123^\circ 20'$),
- najduža stranica velikoga trokuta gotovo uvijek spaja Peruna i Velesa i naglašava njihovu sučeljenost; izuzetak su trokuti na Pagu i zapadnom Papuku (najduža je stranica Perun–Mokoš).

Za sada se te nedosljednosti u inače jasno određenim odnosima ne mogu objasniti.

PROCES ZAPOSJEDANJA NOVE DOMOVINE...

Ne postoji, nažalost, nikakav opis slavenskoga zaposjedanja novih područja kao procesa. Možemo, barem zasad, samo domišljati kako je taj postupak tekao. Kada su slavenske skupine tijekom tzv. seobe naroda prodirale na nova područja, morale su imati pred sobom dva susljedna zadatka. Prvi je bio osvojiti zemljište oružjem, a drugi učiniti tu zemlju nastanjivom. Prvi je zadatak bio bez sumnje u većini slučajeva težak i opasan, valjalo je slomiti otpor domorodaca i prisiliti ih da priznaju vrhovnu vlast slavenskih došljaka. No time posao nipošto nije bio završen. Svako pleme imalo je svoj teritorij, tim teritorijem vladali su njegovi bogovi koji su određivali pravila ponašanja i sankcije za njihovo kršenje. Ali osvojivši mačem neko zemljište, Slaveni nisu podjarmili bogove starosjedilaca. A ti su im bogovi

bili tuđi, slavenski obredi nisu bili prilagođeni tim tuđim bogovima pa su ostajali bez djelovanja, pravila su bila nepoznata i mogla su se i nehotice prekršiti, svijet je bio nerazumljiv, opasan. Zemlja, usprkos tomu što su ju nadzirali, ipak nije bila u potpunosti njihova.

Jedini izlaz iz ovako neugodne situacije bilo je dovesti u osvojeno područje vlastite bogove, one koje su štovali u staroj postojbini. Rješenje je bilo jednostavno. Slavenski žrec morao je *obredom*, u kojem je bez sumnje morao pred cjelokupnim *narodom* (plemenom) *kazivati* slavenske mitove o tome kako je Stvoritelj stvorio i uredio svijet, *po-kazujući* usput mjesta na kojima su se zbivali pojedini mitski događaji, odrediti mjesta (vrhove, stijene, mlake, vode) na kojima će odsad boraviti slavenski bogovi. Zbio se, valjda, uskoro po dolasku, ali ipak tek pošto su se vojna i politička situacija već stabilizirale, kada su došljaci već *znali* da ovdje žele i mogu ostati i opstati. Taj obred bio je politički, *državnopravni* (točnije: *državnotvorni*) čin. A *terminus post quem non* za obredni postupak nostrificiranja zemlje, postupak obrednoga stvaranja nove domovine, bio je trenutak kada je vrhovna vlast u plemenu (knez, ban, župan) prihvatila kršćanstvo (iz uvjerenja ili oportunitizma, svejedno). I kneževo prihvaćanje kršćanstva bio je državopravni čin. Nakon toga ovakav vjersko-politički obred nije više bio moguć. To je vremenski okvir u kojem se odvijao spomenuti postupak.

Od toga čina nadalje oni koji štuju novouspostavljene bogove, koji prakticiraju novouvedenu religiju postaju *posjednicima posvećene pokrajine*. Svako pleme (a ne znamo im broja ni imena) koje je na ovaj način posvetilo svoj teritorij, teritorij koji želi imati za domovinu, stvara tim postupkom, a da i ne sluti, **mogućí zametak neke buduće nacije**.

Ta je vremenska granica, dakako, različito smještena. U jezgri Hrvata to se zbivalo još tijekom VIII. st., a u Kijevskoj Rusiji tek godine 988.

Nisu sva slavenska plemena u tome uspjela. Združivala su se i oblikovala veće jedinice, ali rijetko je koje bilo ono čiji je zametak odredio ime i svijest o zajedništvu. U nas je to bilo pleme imenom **Hrvati** koje je organiziralo župu (ili nekoliko župa) negdje u zaleđu JADERE. Drugi su se zametci na današnjem hrvatskom području ugasili.

Ovim smo razmišljanjima zacrtali okvire simboličkoga, *obrednog* postupka stvaranja svete veze između jednoga etnosa i njegova teritorija

na jedan obredni čin, možda i na jedan jedini dan. Na umu mi je obred koji je stajao na početku višestoljetnoga etnogenetičkog procesa i na kraju iznjedrio jedan konkretni narod, današnji hrvatski. Zacrtni su i obrisi zbivanja toga dana, utvrđeni sadržaji tekstova koji su tom prigodom morali biti svečano izgovoreni. Ne znamo koji je to bio dan, niti koja godina. Ali taj je dan postojao.

OBREDNO OSIGURAVANJE UVJETA ZA ŽIVOT...

Osim osnovnoga mita, onoga o stvaranju i uređivanju svijeta i o temeljnim odnosima između osnovnih počela, rekonstruiran je i mit o rodnosti i plodnosti što ih utjelovljuju božanstva vegetacije, Perunova djeca *Jarylo/Juraj* i *Morana/Mara*: Veles je na Novu godinu odveo Gromovniku sina (*Božić, Jarylo*) u svoj svijet... Jarylo se na proljeće, misleći da je Velesov sin, kao mladić vraća u Perunov svijet po nevjestu (svoju sestru). Svadba djece vrhovnih bogova prototip je svim ljudskim svadbama. On, premda konjolik, ujedno je i Mjesec što uključuje prevrtljivost, pa Maru (Sunčevu kćerku) vara s Danicom. Razrješenje drame: Perun ili Marina braća ubijaju ga. Njegovim konjolikim truplom obnavlja se cijeli Kozmos i sve počinje iznova⁸.

I taj se mit ugrađivao u prostor. No dok je za ugradnju prvoga, koji je objašnjavao kako je uređen naš svijet, bio nadležan vrhovni plemenski žrec (njegova ugradnja bila je politički čin s klicom državotvornosti), ovaj drugi, koji je objašnjavao buđenje i zamiranje vegetacije, bio je u rukama manjih, seoskih zajednica. Stoga su i ti trokuti bili znatno manji. Osim toga, prema velikima su uvijek zrcalno okrenuti.

Obično su mali trokuti povezani s velikima, a od njih se razlikuju u međuodnosu relevantnih stranica koji nikada ne iznosi $1:\sqrt{2}$ (1:1,412) nego ili oko 1:1,26 ($\sqrt[3]{2}$) ili 1:6. Najjasnije "pravilo" što ga se može izvesti iz sada poznatih trokuta jest da veliki trokuti uvijek imaju odnos dviju stranica $1:\sqrt{2}$, a mali nikada nemaju odnos $1:\sqrt{2}$.

⁸ Jarylovu *hagiografiju* predstavio sam u *Hodu kroz godinu*, a drago mi je da mogu najaviti skori izlazak Katičićeve knjige *Zeleni lug* (to će biti drugi dio njegove zamišljene mitološke trilogije, prvi je *Božanski boj*, 2008.).

Među malim trokutima lako se razlikuju dva podtipa:

Božjako	1:1,26 (=3√2)
Peruncovac	1:1,26
Mrdakovica	1:1,2
Lepoglava	1:1,6 (model <i>Ivanec</i>)
Jelena	1:1,6 (model <i>Ivanec</i>)
Zmij kamik	1:1,6

Jasno su uočljive dvije tendencije koje ne mogu biti slučajne, a jedna kao da je povezana s modelom *Ivanec*. Ne znam ih protumačiti. U ove dvije skupine ne može se uvrstiti samo sjeverni mali trokut kod Žrnovnice s odnosom 1:1,8 pa je moguće da to i nije pravi mali trokut.

"SVETI TROKUT" KAO NAPISANI TEKST...

U toponimima i u njihovu suodnosu otkriven je **znak**, slikovni simbol mitske priče. U stanju smo danas iz razmjestaja i međuodnosa prepoznatih toponima pročitati priču, trokutna struktura je *napisana* na pejzaž: ona je svojevrsno slikovno pismo, točnije: ideogram, pravo **slavensko (i hrvatsko) pismo**, starije od glagolice i ćirilice!

Tko poznaje *ovo pismo*, moći će *pročitati* iz krajobraza mitsku priču o ustrojstvu svijeta: kako je Stvoritelj došao u situaciju u kojoj je nužna stalna borba između obaju osnovnih počela, borba iz koje proizlaze sva zbivanja u svijetu u kojem živimo i o kojoj ovise sve pojave u njemu. Taj je "tekst", pomoću obrednoga pokazivanja pojedinih točaka u krajobrazu i njihova imenovanja, *otisnut poput pečata* na zaposjednuto područje, čineći ga time *našom novom zakonitom domovinom*. Taj pečat sve nas, koje su raznorazni vjetrovi dopuhali sa svih strana da bismo u njoj živjeli i koji želimo živjeti prema njezinim zakonima, *legitimira kao njezine posjednike*.

Tim slavenskim pismom upisan je mitski tekst u obliku trokuta u krajobraz. Oblik trokuta varira. Uz standardni oblik uočen je model *Ivanec* (relevantan je odnos stranica uz kut kod Velesa), a može se govoriti i o modelu *Pag* (najdulja stranica spaja Peruna i Mokoš). To su "anomalije" koje se ponavljaju, što ne će biti slučajno. Razlika između velikih i malih trokuta nije samo u njihovoj veličini, nego u odnosu dviju stranica, gdje veliki trokuti uvijek imaju 1:√2, a mali nikada nemaju taj odnos, nego imaju ili 1:1,26 ili 1:6.

Ako te "anomalije" nisu slučajne, onda one modificiraju osnovno značenje znaka, nude drukčiju priču od osnovne. Kod malih trokuta je jasno da će priča, oslanjajući se, doduše, na osnovni mit (o boju između Peruna i Velesa), kazivati o životu božanstava vegetacije. Možda trokut kod kojega je duljinom naglašena veza Perun–Mokoš kazuje o tome kako *Perun* i njegova žena (u aspektu *Žive*?) žive u slozi (ljeti). Smijemo li očekivati još koji ideogram?

Smijemo i dalje razmišljati. Ako je taj trokut pismom zapisano kazivanje, možemo li u njemu otkriti neke tekstualne finese, formule, ukrase? Odgovaraju li dva tipa (modela) trokuta – "standardni" i model *Ivanec* (ponavlja se u malim trokutima kod Lepoglave i Mošćenica) – jezičnoj praindoeuropskoj dubleti **budhn-* – **dubhn-* (Toporov 1976)? To jest, stoje li ta dva tipa trokuta jedan prema drugome kao i hrvatski oblici *badnjak*, *Badanj*, *Bednja*, njemački *Boden* ("dno"), naprama *dubina* ili pak slovenski *dabānca* (obredni panj), *budānk* ("udubina na močvarnu tlu, obično napunjena vodom", Žiri) (Belaj 2007:404)? Ovako su složena i imena dvaju grčkih bogova: *Πυθων* (Python) – *Τυφων* (Typhon). Bili su sinovi božice Zemlje, *Γαῖα* (Gaia); imali su i sestru (također je bila *δράκαινα*), zvanu *Δελφίνη* (Delphyne).

Isto tako, ne odgovara li zrcalnom odrazu dvaju povezanih trokuta (velikoga s malim) mitološki zrcalni odraz slike o sestri koja ima devetero braće slici o devet sestara/kćeri što ih sadrže mitske predaje raznih indoeuropskih naroda:

hrv. *U mene je devet braće* ↔ *devetim zetom punica*

lit. *Perkona tevam devini deli* ↔ lat. *Musae erant novem sorores.*

Ili pak litavska svadbena pjesma u kojoj se pjeva o bratu i sestri (motiv susreta Jurja i Mare), a ključni stihovi, naizmjenice prilagođeni ženskom i muškom pjevaču (pjeva se u ja-obliku), odražavaju se zrcalno jedan u drugome (što, na koncu, povezuje ovaj motiv s predodžbom o božanskoj djeci, bratu i sestri – blizancima, povezanima incestnom vezom):

<i>Åš bē tēvēlio,</i>	"Ja bez taticе,
<i>tū bē močiūtēs,</i>	ti bez mamice,
<i>abū mūdu</i>	oba midva
<i>siratēliū</i>	siročići." (Katičić 1992)

O SPONI PRETKRŠĆANSKO – KRŠĆANSKO...

Vrijeme je da se vratim na užu temu: *Postati kršćaninom kao proces*, i da ju zaključim. Posve je jasno da je srž toga procesa prevladavanje poganskih shvaćanja i zamjenjivanje s kršćanskima. Ali to je bilo i prije jasno. Neki su postupci sami po sebi evidentni i univerzalni. No ima i takvih koji su teže uočljivi. Ima ih koji su općeeuropski i takvih koji su ograničeni na pojedine narode, ili su čak pojedinačni slučajevi.

Uočeno je da su pojedini trokuti, odnosno njihove stranice, usmjereni u određenom pravcu. Kod tri velika trokuta (Ivanec, Zagreb, Pag) jedna se stranica poklapa s meridijanom, što ne može biti slučajno. Ponegdje neka stranica, produljena u pravac, seže do (ili preko) neke druge, a važne točke (npr. stranica zagrebačkoga trokuta *Perun–Mokoš* ide u pravcu sjever–jug i prelazi *Medvedgrad*). Uočene su i orijentacije prema mjestu izlaska/zalaska Sunca i sličnih astronomskih pojava koje su svezremenske i univerzalne. O njima će u Pagu govoriti Goran Pavel Šantek. Za ovu će pak prigodu biti važnije istaći uočljivu vezu između evidentno poganskih točaka i sigurno kršćanskih sakralnih objekata.

Na Pagu imamo trokut *Sv. Vid – Sv. Marija u Starom Pagu – Sv. Juraj*. Stranica *Juraj–Marija* ima otklon od samo jednoga stupnja od pravca sjever–jug. Crkva sv. Marije, sagrađena u doba romanike na mjestu pretkršćanske i temeljito obnovljena u doba renesanse, svojom je simetralom usmjerena na Sv. Vid, a i brod crkvice sv. Jurja je svojom dijagonalom usmjeren na nj. Imamo tri poganske svete točke, sve tri preslojene kršćanskim sakralnim objektima.

Isto tako je dijagonala crkvice sv. Jelene (XII. – XIII. st.) južno od Mošćenica (na južnoj točki maloga trokuta *Perun – Gradac – Sv. Jelena*) usmjerena na Trsat, ali ne na trsatsku stijenu kao na Velesovu točku velikoga trokuta *Perun – Volosko – Trsat*, nego na Marijinu crkvu, točnije, na mjesto gdje je, prema predaji, od 1291. do 1294. (to je sam kraj XIII. st.) boravila Marijina kućica iz Nazareta.

Ono što sada pobuđuje pozornost jest činjenica da su graditelji neprijeporno kršćanskih svetih objekata, očito sami kršćani, a po narudžbi i planovima naručitelja i projektanata koji su bez ikakve dvojbe morali biti kršćani (i to većinom svećenici), svjesno orijentirali te iste objekte prema neprijeporno poganskim svetim točkama. Pritom valja imati na umu da nema nikakvih podataka o građenim poganskim hramovima prije razlaza

praslavenske zajednice, nego tek iz znatno kasnijih razdoblja, a kod južnih Slavena ih uopće nema, pa se ne smije bez novih argumenata govoriti o mehaničkom ponavljanju orijentacije na zatečenim poganskim hramovima, pa makar sačuvane u temeljima. Svete važnosti tih točaka očito su svjesno tradirane iz poganskih u kršćanska vremena. Proces je to još posve zamagljen, ali izvjestan.

Radove Mladena Pejakovića trebat će, očito, opet izvaditi iz polica i podvrgnuti ozbiljnoj i kritičkoj reлектuri! Prije toga ne će se moći donositi valjani zaključci.

LITERATURA

- BELAJ, Vitimir. ²2007. *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskog svjetonazora*. Zagreb: Golden marketing.
- BELAJ, Vitimir. 2008. Sacred Tripartite Structures in Croatia. U (Mirjam Mencej, ur.): *Space and Time in Europe: East and West, Past and Present*. Oddelek za etnologiju in kulturno antropologiju, Ljubljana (= *Župančičeva knjižnica* br. 25), 305–319.
- ИВАНОВ, Вячеслав Всеволодович – Вадимир Николаевич ТОПОРОВ. 1965. *Славянские языковые моделирующие семиотические системы*. Moskva.
- ИВАНОВ, Вячеслав Всеволодович – Вадимир Николаевич ТОПОРОВ. 1974. *Исследованоя в области славянских древностей*. Moskva.
- КАТИČIĆ, Radoslav. 1997. Die Spiegelung slawischer heidnischer Mythologie in der kroatischen Ortsnamenlandschaft. *Folia onomastica Croatica* 6:123–138.
- КАТИČIĆ, Radoslav. 1992. Baltische Ausblicke zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus. *Wiener slavistisches Jahrbuch* 38:53–73.
- КАТИČIĆ, Radoslav. 2008. *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb – Mošćenička draga: Ibis grafika.
- КАТИČIĆ, Radoslav: *Zeleni lug*. Zagreb: Ibis grafika, u tisku.

- PEISKER, Jan. 1926/1927. Na obranu. [odgovor] *Etnolog* I:169–171.
- PLETERSKI, Andrej. 1996. Strukture tridelne ideologije pri Slovanih. *Zgodovinski časopis* 50:163–185.
- PILAR, Ivo. 1931. O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju. *Zbornik za narodni život i običaje* 28:1–86.
- ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. 1976. Пубов, *Аһи Будһныа*, Бадһнак и др. *Этимология* 1974:3–15.

BECOMING CHRISTIAN AS A PROCESS.

INTRODUCTORY NOTES TO THE SCIENTIFIC CONFERENCE
PAG AT THE DAWN OF CROATIAN CHRISTIANITY HELD AT THE
UNIVERSITY OF ZADAR (ZADAR – PAG, 26-28.9.2008.)

Summary

The process of Christianization is usually interpreted as a process lasting for several centuries and not as a one-time ritual act. In order to understand that process, we have to be familiar with the systems of pagan belief which was to be eradicated by Christianity. Starting from the recent research (since 1996, Pleterski and Belaj), the article discusses the arrival of pagan Slavs and the introduction of their gods and mythology into the newly conquered territory and its consecration. The landscape was consecrated by placing the main gods on three spatial points, which were strictly determined, which presented an imitation of mythical drama on the order of the world (the myth was inscribed into the landscape). After Christianization, churches were built on pagan sacred points which, through their link with the pagan objects, sustained the continuity of pagan sacred landscape structures.

Key words: Christianization, Slavs, conquering territory

